

TÁRCZA.

ADATOK AZ 1809. ÉVI HADJÁRATHOZ.

Budapest székesfőváros levéltárában őrzik a budai császári katonai törvényszéknek 1871-ig terjedő iratait. A törvényszék, a melyet minden bizonynyal még Mária Terézia uralkodása alatt állítottak fel, főként oly ügyekben ítélkezett, a melyek polgárok és katonák között merültek fel. Ezen kívül, az irattári anyag tanúsága szerint, a törvényszék hatáskörébe tartoztak: a válóperek, a tényleges állományban elhalt legénységi egyének és a tisztek és tisztviselők hagyatéki és az árvák ügyei stb.-ek. A legértékesebb anyagot a hagyatéki és a polgári ügyekkel szemben felmerült adóssági ügyek alkotják.

A hagyatéki ügyek közül reánk nézve azért érdekesek *Davidovich Pál táborszernagynak* és Komárom vára parancsnokának, valamint a katonai Mária Terézia-rend lovagjának hagyatéki ügyiratai, mert bennök többek között olyan német szövegű levelek is vannak, a melyek adalékul szolgálnak az 1809-ik évi hadjárathoz.

A levelek közül az elsőt *Rainer főherczeg* írta *Davidovich*hoz; tizemégyet maga *Ferencz császár* intéz *Davidovich*hoz, míg a 2. számú, mely *József főherczeg*hez szól, *Ferencz császár* levelének csupán a másolata. A 17. számú levél hitelesített másolat és *József főherczeg* intézte *Davidovich*hoz. Az utolsó, vagyis a 18. számú levelet *Kutschera János báró* írta ugyancsak *Davidovich*nak és benne semmi olyas nincsen, a mi érdekelne bennünket.

Az 1. számú levelet ő Felsége határozott parancsára *Rainer főherczeg* írta *Pestről* 1809 június 24-én. Szövege szó szerint a következő:

«Kedves *Davidovich* táborszernagy!

Testvérem, a főherczeg nádor úr tegnapi közlése alapján, gróf *Metternich* nagykövetnek és *Dodun* követségi tanácsosnak, a követség személyzettel együtt elhatározott kicserélése tárgyában, tudatom

Önnel, hogy Dodun a francia követséghez tartozó személyzettel június 28-ika előtt nem érkezhessen be a Komárom előtti fogatváltó postaállomáshoz. Futár útján 24 órával előbb értesíteni fogom annak megérkezéséről, hogy értesítse: a francia előőrsoket és mint a kicserélésre legalkalmasabb helyet Ács postaállomását, ezt azután mindkét fél részéről 24 órára senlegesnek kell nyilvánítani, hogy mind a két követség kíséretével együtt ott baj nélkül beérkezessen és a kicserélés után elvonulhasson. A mint lehet értesítsen az ügyben végrehajtott tárgyalásairól.¹

A császárnak másolatban hátramaradt levele 1809 július 24-én kelt Komáromban és József főherceghez szól. Benne elhatározza a császár, hogy a folyó hó 12-ike, vagyis a fegyverszünet megkötésének napja óta behozott foglyokat ismét át kell adni az ellenségnek, mert ezzel mi is hasonlót követelhetünk. És ha a mondott 12-ike óta az osztrák csapatokból bárhol is került legénység az ellenség kezére, ezt állhatatosan vissza kell követelni és arra hivatkozni, hogy hasonló kívánságnak az osztrák hadvezetőség is eleget fog tenni. Majd így folytatja a császár: «Emnek következtében Kedvességed a kölcsönösség teljes biztosítása mellett a Narbonne francia tábornoknak már átadott 26 foglyon kívül még a többi 55 főt is adja át. A kölcsönösség a legjobban úgy biztosítható, ha az elfogottakat, francia részről is, nem egyszerre, hanem részletekben adják át. Kedvesség időről-időre jelentse be Nekem az eredményt és azt, hogy a francziák betartották-e a kölcsönösséget? Minden erre vonatkozó levelezés és tárgyalás őszinte, nyílt és a vezérkar főnökének aláírásával ellátott legyen.»

A 3. számú levelet Tatáról írja a császár 1809 szeptember 1-én. Megtudjuk belőle, hogy a francziák a választóvonalon át és a Dunán lőporos szállítmányt irányítottak és hogy 1809 szeptember 2-án ismét egy hasonló szállítmány készült Gyórré. Davidovich e jelentésére a császár azt írja a tábornoknak, hogy a nélkül, hogy tudomást szerezze a holnap érkező szállítmányról, azonnal írjon Narbonne francia tábornoknak, hogy a legutóbbi eseten elsodálkozott, mert az ily eljárás szerződés- és egyezségellenes, vagyis valószínűleg előzetes tudomás nélkül történt. Emléfgyva értesítse (t. i. Narbonnet), hogy a kölcsönös megállapodások ily áthágását nemcsak szigorúan megtorolja, hanem oly rendszabályokat létesít, hogy ilyen és a legkellemetlenebb következményekkel járó esetek a jövőben elő ne forduljanak és hogy ő (t. i. Davidovich), mint várparancsnok, a kiismeri a katona kötelességeit, magasabb

¹ Érkezett: Komárom, 1809 június 27.

² Érkezett: Pápán, 1809 július 25. d. u. 3 órakor.

rendelkezés nélkül ilyent nem engedélyezhet és hogy joggal hasonlót is cselekedhet. Hogy pedig ebbeli állításának súlya legyen, a hely közelében, illő távolban, egy lovas hadosztályt vonultasson fel, hogy ha a dolog még egyszer megismétlődne és a francziák a jobb parton, a mi választó vonalunkban akarják vontatni hajóikat, Gosztony tábornok, a ki Gőnybe tegye át szállását, a hajók megérkezésekor illedelmesen és határozottan tiltakozzon és ha a francziák erőszakhoz nyulnak, a mit azonban nem remél és a mi nagyon kellemetlen lenne, persze nem marad más hátra, mint hasonlóval válaszolni; ennél azonban eszesen kell eljárni.

A 4—16. számú levél Tatán kelt. Közülök a 10. és 11. számú levelek kémeekre vonatkoznak. Az elsőben, a mely október 6-án kelt, tudomására adják Davidovichnak, hogy egy *Herzkuch* nevű zsidó, a kit Győrben gyakran láttak Narbonne tábornoknál és különben is gyanus egyén, nyilvános helyekre surran és itt kihallgatja a katonákat és a polgárokat. Utasítja a császár a tábornagyot, hogy a zsidó elfogatására tegyen meg mindent és ezt jelentse be neki. *Herzkuch* személyleírása a következő: 32—35 éves, karcsú, középtermetű, kék szeme van, szakálla fekete és hosszú, jól öltözködik, Győrben állítólag vagyona van.¹

A 11. számú levél október 16-án kelt és Bécsből kapott titkos feljelentés alapján több olyan gyanus ember adatát és személyleírását tartalmazza a csatolmányban, a kiket a francziák kémeinek tartottak és a kiknek a hadseregnél kellett megjelenniök. Az első egy *Schiebel* nevű egyén, a ki mióta Magyarországból visszaérkezett, Bécsben a Landstrassen lakik a Birneban; egy nőt is hozott magával Pestről, a kit feleségének vall; inkább kicsiny mint középtermetű, hosszúkas arcczal, 30 és egynehány éves, erős pofaszakállá van, haja igen sötét, majdnem fekete, a Kerpennél² szolgált mint zászlós, vagy mint hadnagy. A második gyanus férfiú *Bram Ferencz*; igazgató fia; Tergel francia ezredes titkárja volt; egyideig Pózenben lakott, majd Lazanszky kormányzónál vállalt szolgálatot Morvaországban, a ki négy lóval Magyarországra küldötte, a hol még most is tartózkodik. Gyanus volt továbbá: *Cremes* ulvari titkár, aki akkor Bécsben a Wiedenben lakott és *Nimmerfort* elbocsájtott bécsvárosi tanácsos, a ki Bécsben a Lehmgrubeban lakott. *Schiebel*re és *Cremes*re megjegyzi a leírás, hogy Magyarországra készenlnek, míg *Nimmerfort*nak más a rendeltetése.

¹ Érkezett: 1809 október 8.

² Ma cs. és kir. 49. gyalogezred.

A 12. számú levelet 1809 október 17-én írta a császár a tábor-szernagynak és arról értesíti benne, hogy meghatalmazottai Bécsben békeszerződést írtak alá, a melynek szövszerinti szövegét majd el fogja küldeni neki. Egyszersmind utasítja a táborsernagyot, hogy a francziák és ezek szövetségeseinek futárjai, a kik rendes útlevelekkel bírnak, nehézség nélkül szabadon utazhatnak.¹

Az 5. és 6. számú levél² Komárom vára helyőrségének belső élet ére vet világosságot, a mennyiben az első így szól: Határozottan arról értesültem, hogy Komáromban nagyon kártáznak. Ez nem történhetne meg, ha a várparancsnokság nagyobb figyelemmel lenne és ha a térparancsnokság személyzetét jobban szorítanák kötelességeinek teljesítésére. Kívánom, hogy ez az ártalmas rendetlenség azonnal megszüntessék és remélem, hogy az ez irányban kiadott parancsaim és rendeleteim pontos végrehajtása felett örködni fog.

A második pedig arról ad hírt, hogy a hadsereg csapatai és az insurrectiós gyalogság között többször viszálykodás támadt. «Meggahyom, írja a császár erélyes hangon, hogy gondosan ügyeljen és akadályozza meg azokat a körülményeket, a melyek az ily kellemetlenségeknek okai és példásan büntesse meg a viszály okozóit; hiszem, hogy a legjobb egyetértés marad fenn, a miben a jó példát felülről kell megadni.»

József főherczegnek, Székesfehérváron az insurrectiós táborban 1809 október 11-én kelt és csupán hiteles másolatban levő 17. szám alá foglalt levele³ *Szeth János* Komárom megye fizikusának adatott ki annak idején és pedig a komáromi és esztergomi cs. k. táborig kórházakban előfordult hiányok kivizsgálása végett. A hiányosságokat Ő Felségének jelentették be, a ki a kivizsgálást is elrendelte. A megbízatás titkos volt, a végrehajtásra nézve pedig ezek olvashatók: «Jelen rendelet vétele után Komáromban Davidovichtól, Esztergomban pedig az ottani hadosztály, vagy dandár tábornoktól, vagy ennek helyettesétől nyílt parancsot kérjen és azután egy megbízható és elfogulatlan polgári orvost vévén magához, teljes óvatossággal és nagy pontossággal vizsgálja ki a fentebb említett két cs. k. katonai kórházban a feljelentés pontozataiba foglalt rendetlenségeket, végül pedig a legközelebbi idő alatt, személyes felelőssége mellett semmit el nem hallgatva, lelkiismeretes jelentést tegyen, megjegyezvén, hogy a kivizsgálást minden késedelem nélkül kell megtennie és az eredményt minden egyes

¹ Érkezett: 1809 október 18.

² Az első 1809 szept. 26-án, a második szept. 19. kelt.

³ A másolatot Molnár százados hadosztály hadbíró hitelesítette.

állomásra vonatkozóan külön-külön kell ide beterjeszteni.» Kár hogy a feljelentés pontozatait nem vették másolatba.

Végül a 4., 7., 8., 9., 13., 14., 15. és 16. számú levelek Komárom vára helyreállítására, élelmezésére stb.-re vonatkoznak.¹

A 4. számú levél szövege a következő:

«Kedves Davidovich tábornagya!

Szükségesnek tartom, hogy Komárom vára eseség raktárai több levegőhöz jussanak, de nehogy az élelmikészleteket elidegenítsék, szükséges, hogy minden faajtóhoz egy vasrácsot készítsen; továbbá, hogy a helyiségekben levő szükségtelen eszközök, mint üres hordók, ládák stb.-ek eltávolíttassanak. A Vág és a Duna melléki két erődnél ostrom elleni biztosítása végett az escarpe lábánál magas és erős czölöpzetet kell készíteni és a Duna melletti erődöt két erős oszlopsorral kell összekötni a Dunával; a Vág melletti erődön pedig, a Vág hídját az erőddel, két soros czölöpzettel kell összekötni. Továbbá, nehogy az ellenség a Duna és a Vág és a Vág-Duna, valamint az erődök között átsurrantasson, mind a két folyó-hosszában többsoros gerendafalat kell építeni. Egy erődházzal ellátott önálló zártánc építése a város alsó szögletében nemcsak a dunai hidat védené és a hídfőt is támogatná, valamint az ellenségnek az előnyomulását gátolná a város felől oldalból és hátból, hanem a Palatinus-sáncz magtartását is biztosítaná. Ennélfogva a végrehajtáshoz tegye meg azonnal az intézkedéseket, a mihez a hadügyminiszternek meghagytam, hogy az ottani munkások számát 2—3000 emberrel szaporítsa. Építványt meghagytam fivéremnek János főherceg úrnak, hogy hadseregéből két századost és 2 mérnökkari tisztet haladéktalanul Komáromba küldjön. A munkák előhaladásáról időről-időre tegyen jelentést. A mi pedig Komárom vára egyéb szükségletét illeti, a mellékelt másolatból láthatja, hogy a hadügyminisztert utasítottam, hogy 15,000 ember részére legalább is hat hétre szükséges eseséget biztosítson a vár számára.»

A melléklet szöveg pedig ez:

«Collredo gróf hadügyminiszternek! Tata, 1809 szept. 11. Szükségesnek tartom, hogy Komárom várának a kazamattákban elhelyezett legénysége számára legalább is 3000 darab kettős varrott szalmazsák, továbbá 4000 darab pokrócz kiszállíttassék és hogy a kazamattákban padlózat készíttessék. A fűtéshez és főzéshez 30—40 darab kályha kell

¹ Keltetésük a következő: szept. 11., szept. 23., szept., 19., okt. 2., okt. 28., nov. 5., nov. 6. és nov. 13.

a hozzá való csövekkel. A 212 darab ágyú elégtelen, mert az elmúlt évben is 300 darab volt előirányozva. Épügy hiányzanak ezek részére a tartalék ágyútalpak. Meghagyom, hogy azonnal és még az iránt is intézkedjen, hogy 12 darab 12-es kazamatta ágyútalp is kiszállíttassék. Intézkedéseire vonatkozó jelentését annak idején elvárom.»

A 7. számú levélben azt írja a császár, hogy ő maga is egyszer személyesen meggyőződött, hogy Komárom vára kerületében minő rosszak az utak, de főként a hídfőkben; a legkisebb eső után feneketlenné válnak. A házak jelenlegi gyakori lerombolása következtében az utak javításához való anyagban nem lehet hiány, csak idejében kell gondoskodni róla, még mielőtt a nedves időjárás beáll és mielőtt a gyakori menetek feneketlenné és majdnem javíthatatlanokká teszik őket.

A 8. számú levélben szó esik a komáromi híd megsérüléséről és ennek teljes helyreállításáról. «Meg vagyok győződve arról, írja a levél végén a császár, hogy a szükséges javításokat megtették, hogy hasonló baleseteknek elejét vegyék a jövőre nézve.»

A következő levélben meghagyja a császár Davidovichnak, hogy széleskörű intézkedéseket tegyen és biztosítsa azokat a helyiségeket, a melyek hat hónapra szükséges eseség elhelyezéséhez kellene; egyuttal tudatja, hogy a hadügyminiszternek is sürgősen parancsot adott.

A 13. számú levélben arról értesíti a vár parancsnokát a császár, hogy mivel az Ausztriába, de inkább a Bécsbe szánt élelmiczikkek szállításához nincsen elegendő eszköz, megengedte a hadügyminiszternek, hogy a szállításhoz a komáromi második hajóhid anyagát felhasználhatja, még pedig azt, a melyet a mathauseni híd anyagából állítottak össze. A híd anyaga azután Bécsben maradhat.

A 14. számú levél leadja József főhercegnek a komáromi töltések javítására vonatkozó javaslatát véleményezés végett.

A 15. számú levél szövege a következő:

«A Duka altábornagy által előterjesztett és Komárom vára erősegeinek javítására vonatkozó és a csatolt jegyzékbe foglalt munkálatokat engedélyezem, a melyeket Dedovich tábornok az őszszel, a télen át és a tavasszal tartozik végrehajtani. Adja ki Dedovich tábornoknak a szükséges intézkedéseket és értesítse az országos commissariatust a kiállítandó fuvarok és munkások számáról.»

A csatolmány kimutatja azokat a munkálatokat, a melyeket őszszel és télen át a várban végre kell hajtani. És pedig: *a régi és az új várban* a koronamű előtti sikozat feltöltését folytatni kell, nehogy a nagy víz az árkokba jusson; az envelope mellvédének és a kazamattázott laktanyának az építését folytatni kell. *A vág-dunai hídfőben* az erőd

hátsó és a zártsáncz sikozatának a víz színén fölül érő feltöltését és a pékműhely tetejének fedését folytatni kell. A *dunai hídfőben* mind a 6 zártsáncz sikozatát elől a víz színe fölé 4 lábnyira, hátul pedig egészen fel kell tölteni; az erőd sikozatát úgy elől, mint hátul még három lábnyira emelni kell; folytatni kell a falazott erődház tetejének ács-munkáit és a két városi útnak helyreállítását; a nagy vízzel várható veszedelem következtében úgy a Vágba, mint a Dunába épített különféle faanyagot ki kell venni és magasabb helyre kell szállítani. Fenti munkák nov. 16-tól való végrehajtásához szükséges munkások és fuvarok száma: 500 országos, 1300 önkéntes és 500 katonai munkás, továbbá 135 kincstári és 110 országos fuvar. A télen át elkészül a város és a többi kat. épületek körülfogására szolgáló nagy tervezet.

A tavasszal kell végrehajtani: a régi és az új várban a külső művek helyreállítását (ravelins, contregardok, contrescarpok), a melyek falazva és emelve lesznek; a kazamatta laktanya építését és a tervezett bombamentes kórházat pedig az évben be kell fejezni. A vágmenti hídfőben falazva lesznek: az erőd, a 3. számú redoute és az összes contrescarpok és az erődházak. A dunamenti hídfőben falazva lesznek: az erőd a három redouttal, a contrescarpok és az erődházak.

A 16. számú levélben, hivatkozással Davidovichnak november 12-én kelt jelentésére, a komáromi töltés sürgős javításához az erődítési pénztárból 8000 forint előleget engedélyez a császár, a mit azonban be kell hajtani.

Pilch Jenő, honvédelezredes.